

Sofija Ljubišić*

Institut društvenih nauka, Beograd

Motivacija za učešće u masovnim protestima u Srbiji (2024–2025) između porodične političke socijalizacije i normativnog socijalnog uticaja: „Ko ne skače, taj je ćaci”

APSTRAKT

Rad ispituje odnos političke participacije i porodičnih političkih narativa u kontekstu masovnih studentsko-građanskih protesta u Srbiji tokom 2024–2025. Poredi se motivacija za protestno ponašanje kod učesnika protesta čije porodice: (1) podržavaju vlast (učestvuju na skupovima podrške vlasti) i (2) takođe učestvuju u protestima i ne iskazuju podršku vlasti. Na taj način se ispituje relativni značaj porodične političke socijalizacije naspram normativnog socijalnog uticaja za političku participaciju. Empirijska analiza zasniva se na CAWI

* E-mail: sljubisic@idn.org.rs; <https://orcid.org/0009-0005-3365-2923>

istraživanju Instituta društvenih nauka sprovedenom u martu 2025. godine (N = 11.110), uz primenu jednofaktorske analize varijanse i binarne logističke regresije. Nalazi ukazuju da između grupa nema značajnih razlika u pogledu opštih normativnih i institucionalnih motiva protesta (pravda, odgovornost, borba protiv korupcije), dok se razlike pojavljuju u interpretativno-simboličkom uokviravanju: učesnici iz porodica koje podržavaju vlast češće zadržavaju delegitimizujuće narative (npr. „pokušaj smene vlasti”, „delovanje stranih faktora”), što potvrđuju i regresioni modeli. Rad zaključuje da u uslovima duboke polarizacije protestno ponašanje može predstavljati ponašajnu adaptaciju koja koegzistira sa stabilnim porodično usvojenim okvirima, dok se normativni pritisak i strah od stigmatizacije nude kao jedno od mogućih objašnjenja ove diskrepance, uz napomenu da alternativne interpretacije nisu isključene.

KLJUČNE REČI: protesti, političko ponašanje, primarna socijalizacija, stigmatizacija, norme

UVOD

U društvu koje karakterišu izražena politička polarizacija, slabljenje poverenja u institucije i dugotrajna dominacija jedne političke opcije (Freedom House 2024), protesti su tokom poslednje decenije postali glavna arena političkog delovanja (Arhiv javnih skupova 2024). Tragični događaji i pitanja odgovornosti, bezbednosti i institucionalnog funkcionisanja pokrenuli su proteste koji su vrlo brzo obuhvatili veliki udeo populacije i postali širi izraz nezadovoljstva društvenim stanjem. U takvom kontekstu, protesti istovremeno proizvode i legitimišu dve različite interpretacije: protest kao moralno ispravan odgovor građana na institucionalne neuspehe naspram protesta kao politički instrumentalizovanog pokušaja destabilizacije društva (Jerkov et al. 2025).

Ovaj rad polazi od empirijske opservacije da u protestima učestvuje i deo pojedinaca čiji roditelji podržavaju vlast. Takav nalaz otvara pitanje odnosa između političkog ponašanja i političkih narativa kojima su pojedinci izloženi u okviru porodice, a ispitivanje motivacije takvih pojedinaca omogućava uvid u faktore protestnog ponašanja koji svojim uticajem nadilaze efekte porodične političke socijalizacije.

Teorijski doprinos rada zasniva se na povezivanju savremenih uvida o političkoj socijalizaciji sa mehanizmima socijalnog pritiska. Dok klasični pristupi političkom ponašanju naglašavaju stabilnost političkih identiteta formiranih u ranim fazama života (Campbell et al. 1960; Jennings and Niemi 1968), novija literatura ukazuje na aktivnu ulogu pojedinca u interpretaciji i usvajanju porodičnih poruka, kao i na važnost šireg konteksta (Zaller 1992; Ojeda and Hatemi 2015). Pretpostavljamo da, u kontekstu protesta 2024–25,

deluju i mehanizmi normativnog konformizma, gde javno prepoznato „moralno ispravno” ponašanje postaje regulator delovanja, uz strah od stigmatizacije i socijalne sankcije (Deutsch and Gerard 1955; Bicchieri 2006; Goffman 1963a). Političko ponašanje ne mora biti usklađeno sa političkim uokviravanjem i prihvatanjem konkretnog narativa, već može biti rezultat pritiska javne norme, spirale tišine i prilagođavanja u uslovima polarizacije (Noelle-Neumann 1974; Kuran 1995). Empirijski deo rada testira dve hipoteze: 1. Učesnici protesta protiv vlasti čija porodica podržava vlast, zadržavaju anti-protestne narative stečene u okviru porodične socijalizacije. 2. U opštim normativnim interpretacijama (pravda, korupcija, odgovornost...) nema razlike između dve grupe učesnika protesta – smatramo da su takve interpretacije univerzalno prihvaćene. Analiza je sprovedena na podacima kvantitativnog istraživanja Instituta društvenih nauka („Studentski i građanski protesti u Srbiji: motivi, uzroci i ciljevi”), sprovedenog u martu 2025. godine. Ovaj rad je usmeren na razumevanje učešća u protestima, odnosno faktora koji razlikuju učesnike iz politički heterogenih porodičnih okruženja (porodica podržava vlast) u odnosu na učesnike iz politički homogenih protestnih porodica. Postavlja se pitanje kako dve grupe ispitanika interpretiraju razloge za pokretanje protesta, da li kao moralno i institucionalno legitimne ili protest delegitimišu kao „političku smenu vlasti” ili „delovanje stranih faktora”.

Na taj način, rad nastoji da doprinese razumevanju političkog ponašanja u polarizovanim društvima tako što istražuje da li učešće u protestima može koegzistirati sa zadržavanjem delegitimišućeg narativa o protestima. Parola „Ko ne skače, taj je čaci!” u ovom radu služi kao empirijski i simbolički pokazatelj tog procesa: u funkciji znaka moralne norme, kao merilo javne pripadnosti i kao mehanizam socijalne regulacije ponašanja.

KONTEKSTUALNI OKVIR

Istraživanje je smešteno u period masovnih protesta u Srbiji tokom 2024. i 2025. godine. Srbiju u ovom periodu karakteriše izražena politička polarizacija, slabljenje poverenja u institucije i dugotrajna dominacija jedne političke opcije (Freedom House 2024). Političko ponašanje građana sve češće se manifestuje kroz proteste, neformalne oblike mobilizacije i vaninstitucionalno delovanje. Tokom poslednje decenije beleži se kontinuitet masovnih protesta različitog intenziteta i povoda (Arhiv javnih skupova 2024). Povod za masovnu mobilizaciju tokom 2024. i 2025. godine predstavljali su tragični događaji koji su otvorili pitanja odgovornosti, bezbednosti i funkcionisanja institucija. U javnosti postoji istovremeno prisustvo suprotnih interpretacija karaktera i ciljeva protesta. Dok jedan deo javnosti proteste vidi kao legitimni oblik građanskog pritiska i moralni odgovor na institucionalne neuspehe, drugi deo ih tumači kroz narative političke instrumentalizacije, destabilizacije države i delovanja unutrašnjih

ili spoljašnjih aktera. „Polarizacija u Srbiji postala je takva da njome možete fizički da prošetate – ispred zgrade Narodne skupštine” (Vranić 2025).

Polarizacija u Srbiji nije vezana samo za izborne cikluse, već je postala trajna karakteristika režima koja se održava kroz jasnu podelu „mi protiv njih”, gde vlast sistematski proizvodi neprijatelje: opoziciju, studente, civilno društvo i „strane faktore”. Režim ne tretira proteste kao legitimni oblik političkog izražavanja, već ih konstantno uokvirava kao destabilizaciju države, „obojevu revoluciju” ili delo stranih i domaćih neprijatelja. Ova strategija delegitimizacije ne predstavlja izuzetak, već kontinuitet u načinu vladanja (Jerkov et al. 2025).

Savremena literatura o političkom razvoju Srbije ukazuje da se politička polarizacija ne može razumeti kao spontana posledica društvenih podela, već kao strukturni element režimskog funkcionisanja u okviru konkurentno-autoritarnog poretka. Biber (Bieber 2018) pokazuje da u takvim režimima polarizacija predstavlja ključni mehanizam vladanja, kroz koji se politički prostor sistematski organizuje oko binarne podele na „lojalne” i „destabilizujuće” aktere, pri čemu se opozicija, protesti i kritički glasovi ne tretiraju kao legitimni učesnici političkog procesa, već kao pretnja stabilnosti i poretku. Ova polarizaciona infrastruktura oslanja se na kombinaciju neformalnih mehanizama kontrole institucija, selektivne primene pravila, snažnog diskurzivnog uokviravanja političkog konflikta i kontinuirane delegitimizacije alternativnih političkih narativa, čime se javni prostor transformiše u normativno strukturisano polje u kojem političko ponašanje poprima identitetsku i moralnu dimenziju. U takvom kontekstu, protesti ne funkcionišu samo kao izraz društvenog nezadovoljstva, već kao centralna tačka simboličkog konflikta, što potvrđuju i analize protestne dinamike u Srbiji. Vladisavljević (2014) pokazuje da se masovni protesti u Srbiji javljaju u ponavljajućim talasima i da predstavljaju stabilan element političkog života, pri čemu reakcije vlasti ostaju relativno konzistentne: kombinacija ograničene tolerancije protesta, institucionalne zatvorenosti i snažne diskurzivne delegitimizacije, kojom se protesti prikazuju kao politički instrumentalizovani, spolja inspirisani ili subverzivni. Ovakav obrazac dovodi do toga da protesti ne samo da proizlaze iz postojećih društvenih podela, već ih dodatno učvršćuju, proizvodeći binarne političke identitete i sužavajući prostor za ambivalentne ili nijansirane pozicije. Posebno značajnu ulogu u tom procesu imaju studentske mobilizacije, koje, kako Vladisavljević pokazuje, nose snažan simbolički i moralni kapacitet, čime dodatno učvršćuju normativna očekivanja u vezi sa „ispravnim” političkim ponašanjem.

Ovaj rad polazi od opservacije da se u kontekstu polarizacije javlja razilaženje između političkog ponašanja pojedinca i političkog narativa u okviru porodice tog pojedinca. Cilj je objasniti ovaj fenomen. Ovim se otvara prostor za analizu političkog ponašanja kao fleksibilne, promenljive, kontekstualno uslovljene prakse, ali ukorenjene u diskurzivnim i vrednosnim okvirima.

PORODIČNA POLITIČKA SOCIJALIZACIJA

Hajman (Hyman 1959) je političku socijalizaciju definisao kao učenje društvenih obrazaca koji odgovaraju društvenoj poziciji pojedinca, a koje je posredovano delovanjem različitih društvenih agenasa. U savremenim istraživanjima političkog ponašanja, porodica zauzima mesto ključnog agensa političke socijalizacije, ali se uloga deteta u tom procesu značajno redefiniše u odnosu na tradicionalne teorijske pristupe. Klasična istraživanja iz šezdesetih i sedamdesetih godina (Campbell et al. 1960; Jennings and Niemi 1968; Bengtson 1975) tretirala su dete kao pasivnog primaoca političkih vrednosti koje roditelji prenose kroz socijalno okruženje, emocionalnu bliskost i svakodnevne interakcije. Međutim, rad Ojeda i Hatemija (Ojeda and Hatemi 2015) predstavlja prekretnicu u razumevanju te dinamike, uvodeći pristup koji decu posmatra kao aktivne učesnike u procesu političke socijalizacije. Njihov model „percepcije i usvajanja” (perception–adoption model) pokazuje da politički prenos ne zavisi isključivo od roditeljskih poruka, već i od načina na koji dete te poruke interpretira. Time se osporava tradicionalni model „direktnog prenosa” u kojem se podudarnost između političkih stavova roditelja i dece automatski ocenjivala kao uspešna socijalizacija. Ojeda i Hatemi pokazuju da je percepcija deteta o političkim stavovima roditelja važnija od samih roditeljskih stavova, te da su deca sposobna da konstruišu sopstveni politički identitet kroz kritičko promišljanje porodičnih i društvenih uticaja. Ovaj pristup reflektuje širi trend u savremenoj političkoj sociologiji, koji naglašava dvosmernu interakciju i kontekstualnost porodičnih odnosa, umesto jednostrane transmisije vrednosti. Savremena istraživanja, kao što ističu Nojndorf i Smets (Neundorf and Smets 2017), dodatno povezuju ove procese sa novim oblicima socijalnog učenja: medijima, digitalnim zajednicama i vršnjačkim mrežama, pri čemu porodica više ne deluje izolovano, već kao deo složenog sistema političkih uticaja.

U okviru višestrukog uticaja na političku socijalizaciju, porodica ima poseban značaj za nekonvencionalne oblike političke participacije, kao što je učešće u protestima. Porodično okruženje ne prenosi samo opšte političke orijentacije, već i normativne interpretacije legitimnih i nelegitimnih oblika političkog delovanja, uključujući procene o tome da li je javni protest prihvatljiv oblik građanskog angažmana ili rizično i društveno nepoželjno ponašanje. Empirijska istraživanja pokazuju da pojedinci koji potiču iz politički angažovanih i normativno mobilizacionih sredina razvijaju viši nivo političke efikasnosti, osećaj građanske dužnosti i veću spremnost za učešće u kolektivnim akcijama, dok socijalizacija u depolitizovanim ili normativno restriktivnim porodičnim kontekstima smanjuje verovatnoću protestnog ponašanja (McAdam 1986; Opp 1989). Porodica, stoga, funkcioniše kao ključni interpretativni okvir kroz koji pojedinci procenjuju legitimnost političkog otpora i lične troškove i koristi političkog angažovanja. Istovremeno, savremeni pristupi političkoj socijalizaciji, koji naglašavaju aktivnu ulogu pojedinca u interpretaciji porodi-

čnih poruka, ukazuju na mogućnost odstupanja od dominantnog porodičnog političkog narativa (Ojeda and Hatemi 2015).

INTERPRETATIVNO-MOTIVACIONI OKVIR PROTESTNOG PONAŠANJA

Teorija uokviravanja u analizi društvenih pokreta polazi od pretpostavke da kolektivna akcija zavisi od načina na koji akteri definišu probleme, odgovornost i mogućnosti delovanja, i zavisi od toga u kojoj meri ti interpretativni obrasci uspevaju da mobilišu potencijalne učesnike (Snow and Benford 1988). U tom smislu, način na koji se protesti posmatraju, da li kao legitimna borba, moralna dužnost, iracionalni haos, spolja nametnuta aktivnost ili spontani izraz nezadovoljstva, ima direktne posledice po političko ponašanje pojedinaca, uključujući njihovu spremnost na učešće.

Protestno ponašanje ne može se razumeti kao neposredna reakcija na objektivne političke ili društvene uslove, već kao ishod procesa u kojima se tim uslovima pripisuje značenje kroz interpretativne okvire i narative. Snou i Benford (Snow and Benford 1988) konceptualizuju mobilizaciju kroz tri osnovna zadatka uokviravanja: dijagnostičko uokviravanje, kojim se identifikuje problem i pripisuje odgovornost; prognostičko uokviravanje, kojim se nude rešenja i strategije delovanja; i motivaciono uokviravanje, kojim se proizvode razlozi za individualnu i kolektivnu akciju. Političko ponašanje se u ovom okviru pojavljuje kao praktični ishod uspeha ovih značenjskih procesa. Pojedinci se ne aktiviraju samo zato što se slažu sa dijagnozom problema, već tek kada okvir uspe da proizvede osećaj moralne obaveze. Dodatnu analitičku preciznost u razumevanju veze između načina posmatranja protesta i političkog ponašanja pruža koncept poravnanja okvira (frame alignment), koji razvijaju Snou i kolege (Snow, Rochford, Worden and Benford 1986). Oni političko ponašanje shvataju kao proces u kome se interpretativni okviri pojedinaca postepeno dovode u sklad sa ciljevima, vrednostima i praksama društvenog pokreta. Učešće u protestu retko predstavlja jednokratnu odluku; naprotiv, ono se razvija kroz kontinuirano pregovaranje značenja, zajedničko opravdavanje angažmana i redefinisane sopstvene uloge u odnosu na kolektiv.

NORMATIVNI PRITISAK I DISKREPANCA IZMEĐU POLITIČKIH UVERENJA I PONAŠANJA

U objašnjenju diskrepance između narativa i političkog ponašanja, normativni pritisak zauzima ključno mesto kao mehanizam društvene regulacije ponašanja. Normativni pritisak podrazumeva prilagođavanje ponašanja u skladu sa društvenim očekivanjima o tome kako „treba” postupati u određenim situaci-

jama, pri čemu motiv za prilagođavanje ne mora biti uverenje u ispravnost dominantnog stava, već želja da se izbegnu negativne socijalne sankcije.

Klasična distinkcija između informativne i normativne konformnosti, koju su uveli Dojč i Džerard (Deutsch and Gerard 1955), predstavlja polaznu tačku za razumevanje ovog mehanizma. Informativna konformnost podrazumeva prilagođavanje ponašanja usled verovanja da drugi poseduju tačnije informacije, dok normativna konformnost nastaje iz potrebe za socijalnim prihvatanjem i izbegavanjem odbacivanja. U kontekstu političkog ponašanja, normativna konformnost omogućava situacije u kojima pojedinci učestvuju u protestima ili javno podržavaju određene političke akcije, iako privatno zadržavaju rezervu, skepticizam ili čak neslaganje sa dominantnim narativom. Ključno je da normativni pritisak ne zahteva internalizaciju norme; dovoljna je percepcija da je određeno ponašanje društveno očekivano ili moralno vrednovano.

Ovu logiku dodatno razrađuje Kristina Bikeri (Cristina Bicchieri 2006), koja društvene norme definiše kao kombinaciju empirijskih i normativnih očekivanja. Empirijska očekivanja odnose se na uverenje o tome šta većina drugih ljudi čini, dok normativna očekivanja obuhvataju uverenja o tome šta drugi smatraju da bi pojedinac trebalo da čini, kao i o mogućim sankcijama u slučaju odstupanja. Kada se ova dva tipa očekivanja poklope, verovatnoća prilagođavanja ponašanja značajno raste, čak i u odsustvu promene ličnog stava. U političkom kontekstu, to znači da učešće u protestima može postati normativno regulisano ponašanje: pojedinci učestvuju ne zato što su u potpunosti saglasni sa protestnim ciljevima ili interpretacijama, već zato što percipiraju učešće kao društveno poželjno, moralno ispravno ili simbolički nagrađivano.

Teorija spirale tišine Elizabet Noel-Nojman (Elizabeth Noelle-Neumann 1974; 1993) pruža dodatni okvir za razumevanje načina na koji normativni pritisak deluje u javnom prostoru. Prema ovoj teoriji, pojedinci neprestano procenjuju dominantnu klimu mišljenja u društvu i prilagođavaju svoje javno ponašanje i izražavanje. Važno je naglasiti da spirala tišine ne pretpostavlja promenu privatnih uverenja; ona se pre svega odnosi na regulaciju javnog ponašanja i javnog izražavanja. Time se otvara prostor za situacije u kojima se ponašanje menja, dok narativi i lični stavovi ostaju relativno stabilni ili ambivalentni. U protestnim kontekstima, ovo omogućava koegzistenciju javnog učešća i privatne sumnje ili distance prema protestima.

Normativni pritisak dobija posebnu snagu u kontekstima masovne protestne mobilizacije, gde političko ponašanje biva moralizovano. Kako ukazuje Gofman (Goffman 1963b), društvene situacije proizvode implicitna pravila o tome šta se smatra legitimnim, pristojnim ili odgovornim ponašanjem. U protestnim okvirima, učešće u kolektivnom delovanju može biti simbolički konstruisano kao moralna obaveza, dok se neaktivnost ili distanca tumače kao znak saučesništva. Na taj način, političko ponašanje prestaje da bude isključivo pitanje individualnog izbora i postaje predmet društvene evaluacije, čime se dodatno pojačava normativni pritisak na pojedince.

U društvima sa izraženom političkom polarizacijom, kao i u autoritarnim ili hibridnim režimima, normativni pritisak može proizvesti specifičan oblik diskrepance između privatnih preferencija i javnog ponašanja, koji Kuran (1995) opisuje kroz koncept razdvajanja privatnog i javnog izražavanja. U takvim kontekstima, pojedinci se često nalaze pod višestrukim normativnim pritiscima: porodični i privatni politički narativi deluju u jednoj ravni, dok javni prostor proizvodi drugačija, često suprotna očekivanja u vezi sa ispravnim političkim ponašanjem. Ishod nije nužno promena mišljenja ili prihvatanje dominantnog narativa, već prilagođavanje ponašanja koje omogućava socijalnu pripadnost.

Iz ove teorijske perspektive postaje moguće razlikovati tri analitički odvojene reakcije na normativni pritisak: promenu mišljenja, promenu narativa i promenu ponašanja. Empirijska i teorijska literatura ukazuje da normativni pritisak najčešće proizvodi promenu ponašanja bez nužne promene privatnih uverenja (Deutsch and Gerard 1955; Bicchieri 2006; Noelle-Neumann 1993). Promena narativa može uslediti sekundarno, kroz racionalizaciju sopstvenog ponašanja i naknadno usklađivanje javnog diskursa sa delovanjem, ali ona nije neophodan uslov za prilagođavanje političkog ponašanja. Na taj način, normativni pritisak omogućava objašnjenje situacija u kojima pojedinci učestvuju u protestima, a istovremeno zadržavaju ambivalentne, skeptične ili čak negativne privatne interpretacije protesta ili političkog sistema u celini, bez pretpostavke vrednosne transformacije ili diskontinuiteta ličnih političkih uverenja.

Ovaj teorijski mehanizam dobija snažnu empirijsku potvrdu u analizi Frančeske Polete (Francesca Polletta 1998), koja proučava studentske proteste u Sjedinjenim Američkim Državama 1960. godine. Poleta pokazuje da su učesnici protesta dosledno opisivali mobilizaciju kao spontanu, neplaniranu i kao groznicu, čak i u privatnoj komunikaciji. Ovi narativi spontanosti nisu bili puki propagandni resursi, već su igrali ključnu ulogu u regulaciji političkog ponašanja. Iako su protesti bili duboko ukorenjeni u postojećim organizacionim mrežama i prethodnom aktivizmu, narativ o spontanosti omogućavao je studentima da učešće u protestu predstave kao moralnu nužnost, a ne kao rezultat strateške odluke.

Poletina analiza pokazuje da narativ može proizvesti političko ponašanje nezavisno od stabilnog ili koherentnog političkog uverenja. Studenti nisu nužno delovali zato što su prethodno usvojili jasan politički program ili teorijski artikulisano kritiku sistema, već zato što je protest narativno uokviren kao ono što se mora učiniti u datom trenutku. Na taj način, narativ spontanosti funkcionisao je kao oblik normativnog pritiska: učešće u protestu postajalo je društveno očekivano ponašanje unutar studentske zajednice, dok je neaktivnost mogla biti interpretirana kao moralni deficit ili izostanak solidarnosti. Poleta time empirijski demonstrira kako političko ponašanje može biti masovno, čak i u odsustvu dubinske promene ličnih uverenja ili potpunog slaganja sa protestnim ciljevima (Polletta 1998).

DIZAJN ISTRAŽIVANJA

U radu se testiraju dve hipoteze:

- (1) Učesnici protesta protiv vlasti čija porodica podržava vlast zadržavaju antiprottestne narative usvojene kroz porodičnu socijalizaciju;
- (2) Između dve grupe učesnika nema razlika u opštim normativnim interpretacijama protesta (pravda, odgovornost, borba protiv korupcije), jer su takve interpretacije univerzalno prihvaćene.

Empirijska analiza zasniva se na kvantitativnom istraživanju „Studentski i građanski protesti u Srbiji: motivi, uzroci i ciljevi”, koje su sprovedi istraživači Instituta društvenih nauka u Beogradu (14–24. mart 2025; N = 11.110). Podaci su prikupljeni metodom kompjuterski podržanog onlajn anketiranja (CAWI), uz prosečno trajanje upitnika od 15 minuta. Ciljna populacija bili su punoletni građani Srbije, a ispitanici su regrutovani putem internet oglašavanja na digitalnim platformama (Facebook, Instagram). Uzorak nije reprezentativan, pa deskriptivni nalazi ne odražavaju populacione proporcije. Cilj rada nije procena učestalosti u populaciji, već analiza povezanosti između porodičnih narativa i protestnog ponašanja, pri čemu je ključna unutrašnja validnost modela, a reprezentativnost nije nužna (King et al. 1994; Shadish et al. 2002).

Porodični politički narativ definiše se kao stabilizovan porodični stav o legitimnosti vlasti i protesta koji se prenosi kroz porodičnu komunikaciju. On nije meren direktno, već je operacionalizovan kao porodični politički kontekst zasnovan na ponašanju članova porodice (učešće u protestima ili skupovima podrške vlasti), jer je fokus na identifikaciji neusklađenosti ponašanja, a ne na rekonstrukciji porodične ideologije. Porodična politička orijentacija određena je na osnovu procene ispitanika o političkom ponašanju članova porodice.

Porodično političko okruženje mereno je pomoću dva pitanja: (1) da li je neko iz porodice učestvovao u protestima protiv vlasti i (2) da li je neko učestvovao na skupovima podrške vlasti. Odgovori su uključivali kategorije: manji broj članova, veći broj članova, svi, niko, ne znam i ne želim da odgovorim. Na osnovu toga konstruisan je indikator sa dva tipa konteksta: (1) proopozicioni – najmanje jedan član učestvovao je u protestima, a niko u skupovima podrške vlasti; (2) prorežimski – najmanje jedan član učestvovao je na skupovima podrške vlasti, a niko u protestima. Odgovori „ne znam” i „ne želim da odgovorim” tretirani su kao nedostajući podaci.

Cilj analize je da se utvrdi koji percipirani razlozi za pokretanje protesta razlikuju učesnike iz ova dva porodična konteksta. Za poređenje aritmetičkih sredina primenjena je jednofaktorska analiza varijanse (F-test). Homogenost varijansi proverena je Leveneovim testom; kada pretpostavka nije bila ispunjena, korišćena je robustna Welchova analiza varijanse.

Pored toga, primenjena je binarna logistička regresija. Korišćena su tri odvojena modela sa istom zavisnom varijablom (intersekcija porodica), pri čemu svaki model uključuje po jedan protestni motiv koji se u prethodnim analizama

pokazao statistički značajnim. Umesto jedinstvenog modela, primenjeni su jednostavni modeli kako bi se identifikovao smer povezanosti. Analiza nema kauzalnu ambiciju, niti za cilj identifikaciju prediktora, već deskriptivno-analitičko ispitivanje osnovne veze između pojedinačnih narativa i zavisne varijable, pa kontrolne varijable nisu uključene.

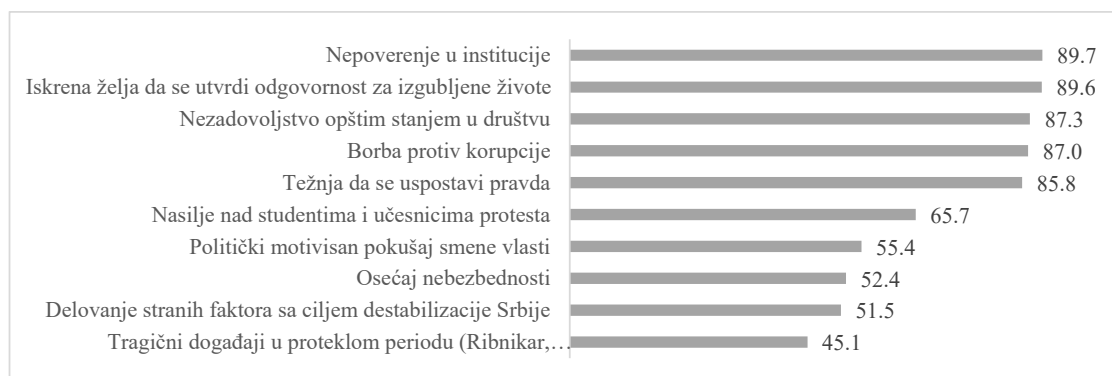
Zavisna varijabla (intersekcija) konstruisana je kombinovanjem informacija o individualnom protestnom ponašanju i političkom ponašanju porodice, na osnovu tri pitanja: učešće članova porodice u protestima protiv vlasti, učešće u skupovima podrške vlasti i stepen podrške ispitanika protestima nakon pada nadstrešnice u Novom Sadu. Analiza je ograničena na ispitanike koji delimično ili u potpunosti podržavaju proteste. Unutar te grupe formirana je binarna varijabla: vrednost 1 označava učesnike protesta iz porodica koje podržavaju vlast ili ne učestvuju u protestima, dok vrednost 0 označava učesnike čije porodice takođe protestuju i ne podržavaju vlast.

Prediktori su predstavljali razloge koje ispitanici navode kao pokretače protesta. Na pitanje o razlozima ispitanici su mogli da izaberu do tri od ponuđenih opcija: odgovornost za izgubljene živote, pravda, nezadovoljstvo stanjem u društvu, nepoverenje u institucije, nasilje nad učesnicima, osećaj nebezbednosti, tragični događaji (Ribnikar, Dubona, Malo Orašje), borba protiv korupcije, politički motivisana smena vlasti i delovanje stranih faktora. Razlozi su grupisani u dve kategorije: (1) pozitivan narativ (moralni i institucionalni motivi) i (2) negativan narativ (delegitimizacija protesta).

Kako je pitanje bilo višestrukog izbora, pojedinačni razlozi tretirani su kao binarni indikatori selekcije (0 – nije izabrano; 1 – izabrano). Ispitanici su mogli istovremeno označiti više razloga, a kategorije nisu međusobno isključive. U logističkim modelima svaki razlog je uključen kao zaseban prediktor, što omogućava procenu nezavisnog efekta njegove selekcije na verovatnoću pripadnosti intersekciji. Koeficijenti se stoga interpretiraju kao efekti prisustva određenog razloga, a ne kao pokazatelji intenziteta ili kumulativne motivacije.

INTERPRETACIJA REZULTATA KVANTITATIVNIH ANALIZA

U ovom delu predstavimo rezultate deskriptivne analize. Uzorak istraživanja nije reprezentativan za opštu populaciju, zbog čega procenti nisu stvarni pokazatelji društvene klime, ali nalazi pružaju relevantan uvid u strukturu uzorka.

Grafikon 1. Prema Vašem mišljenju, koji od ponuđenih iskaza odražava razloge za pokretanje aktuelnih protesta? Obeležite one opcije koje odgovaraju. Molimo Vas, odaberite maksimalno tri opcije. (%)

Kako se vidi na grafikonu 1, jasno dominiraju institucionalni i normativni razlozi za učešće u protestima, poput nepoverenja u institucije, potrebe za utvrđivanjem odgovornosti, borbe protiv korupcije i težnje ka pravdi.

S obzirom na nereprezentativnost uzorka, ovi nalazi ne mogu se tumačiti kao odraz stavova šire javnosti, već kao indikator dominantnih diskurzivnih i vrednosnih okvira.

Grafikon 2. Intersekcija (%)

Grafički prikaz pokazuje izraženu disproporciju između dve analitičke kategorije unutar protestne populacije obuhvaćene istraživanjem. Među ispitanicima koji učestvuju u protestima, velika većina potiče iz porodica koje takođe protestuju protiv vlasti, dok znatno manji udeo čine ispitanici čije su porodice ranije učestvovalе na skupovima podrške vlasti.

Tabela 1. Test homogenosti varijanse

Varijable	Levene Statistic
Iskrena želja da se utvrdi odgovornost za izgubljene živote	3,612
Težnja da se uspostavi pravda	7,657***
Nezadovoljstvo opštim stanjem u društvu	6,631***
Nepoverenje u institucije	8,925***
Nasilje nad studentima i učesnicima protesta	1,465
Osećaj nebezbednosti	0,148
Tragični događaji u proteklom periodu (Ribnikar, Dubona i Malo Orašje)	1,685
Borba protiv korupcije	2,944
Politički motivisan pokušaj smene vlasti	13,852***
Delovanje stranih faktora sa ciljem destabilizacije Srbije	16,474***

*p < .10 (90% CI)

** p < .05 (95% CI)

*** p < .01 (99% CI)

Test homogenosti varijanse (Leveneov test, tabela 1) ukazuje da pretpostavka jednakosti varijansi nije u potpunosti ispunjena za sve analizirane varijable. Statistički značajne razlike u varijansama između kategorija uočene su kod varijabli koje se odnose na težnju ka uspostavljanju pravde, nezadovoljstvo opštim stanjem u društvu, nepoverenje u institucije, kao i kod razloga koji impliciraju političku instrumentalizaciju protesta, poput politički motivisanog pokušaja smene vlasti i delovanja stranih faktora. Ovi nalazi ukazuju na veću heterogenost odgovora unutar grupa kada su u pitanju normativni i politički visoko polarizujući razlozi.

S druge strane, kod varijabli koje se odnose na nasilje nad učesnicima protesta, osećaj nebezbednosti, tragične događaje u prethodnom periodu i borbu protiv korupcije, pretpostavka homogenosti varijanse nije narušena, što sugeriše ujednačeniju distribuciju odgovora između grupa.

Tabela 2. F-test

Varijable	F	n ²	Aritmetička sredina	Standardna devijacija	Standardna greška merenja	Minimalna vrednost	Maksimalna vrednost
Iskrena želja da se utvrdi odgovornost za izgubljene živote	0,919	,000	,93	,251	,003	0	1
Nasilje nad studentima i učesnicima protesta	0,39	,000	,76	,427	,011	0	1
Osećaj nebezbednosti	0,039	,000	,64	,479	,015	0	1
Tragični događaji u proteklom periodu (Ribnikar, Dubona i Malo Orašje)	0,316	,000	,56	,497	,018	0	1
Borba protiv korupcije	0,752	,000	,91	,281	,004	0	1

Faktor: Intersekcija porodica

*p < .10 (90% CI)

** p < .05 (95% CI)

*** p < .01 (99% CI)

Na osnovu rezultata prikazanih u tabeli 2 može se zaključiti da između posmatranih grupa definisanih faktorom *intersekcija porodica* ne postoje statistički značajne razlike ni za jednu od analiziranih varijabli. Vrednosti F-statistike su u svim slučajevima veoma niske, a eta kvadrat vrednosti jednake su nuli, što ukazuje na praktično zanemarljiv efekat grupne pripadnosti. Deskriptivni pokazatelji ukazuju na visoku homogenost stavova u uzorku. Najvišu prosečnu vrednost beleže stavke „Iskrena želja da se utvrdi odgovornost za izgubljene živote” (0,93) i „Borba protiv korupcije” (0,91), što sugeriše da su ove motivacije široko prihvaćene i dominantne u uzorku. Nešto niže, ali i dalje relativno visoke prosečne vrednosti prisutne su kod percepcije nasilja nad studentima i učesnicima protesta ($M = 0,76$) i osećaja nebezbednosti (0,64), dok su tragični događaji u proteklom periodu (Ribnikar, Dubona, Malo Orašje) najmanje izražen razlog (0,56), ali i dalje prisutan kod više od polovine ispitanika.

U metodološkom smislu, važno je istaći da su sve zavisne varijable binarne (0–1), što objašnjava ograničen raspon varijanse i vrlo male vrednosti eta kvadrat statistike.

Tabela 3. Velšova analiza varijanse

Variable	F	n ²	Aritmetička sredina	Standardna devijacija	Standardna greška merenja	Minimalna vrednost	Maksimalna vrednost
Težnja da se uspostavi pravda	1,993	,001	,91	,291	,005	0	1
Nezadovoljstvo opštim stanjem u društvu	1,715	,000	,91	,281	,004	0	1
Nepoverenje u institucije	2,299***	,000	,93	,252	,004	0	1
Politički motivisan pokušaj smene vlasti	4,67***	,010	,21	,411	,019	0	1
Delovanje stranih faktora sa ciljem destabilizacije Srbije	4,45***	,012	,05	,227	,012	0	1

Faktor: Intersekcija porodica

*p < .10 (90% CI)

** p < .05 (95% CI)

*** p < .01 (99% CI)

Rezultati prikazani u tabeli 3 pokazuju da kod varijabli koje se odnose na opšte, normativno i moralno uokvirene motive („težnja da se uspostavi pravda” i „nezadovoljstvo opštim stanjem u društvu”) nisu registrovane statistički značajne razlike između grupa. Visoke prosečne vrednosti obe stavke (0,91) sugerišu snažan konsenzus u uzorku.

Za razliku od toga, nepoverenje u institucije pokazuje značajan efekat, iako je veličina efekta zanemarljiva. Najizraženiji efekti faktora *intersekcija porodica* registrovani su kod stavki koje proteste interpretiraju kao politički instrumentalizovane ili spolja motivisane. Varijabla „politički motivisan pokušaj smene vlasti” pokazuje statistički značajnu razliku između grupa, uz malu, ali komparativno značajnu veličinu efekta. Slično tome, varijabla „delovanje stranih faktora sa ciljem destabilizacije Srbije” takođe beleži značajan efekat. Iako su prosečne vrednosti ovih varijabli niske, upravo njihova varijabilnost između grupa ukazuje da su ovakvi narativi različito raspoređeni u odnosu na porodični kontekst.

Tabela 4. Binarna logistička regresija

	Model 1	Model 2	Model 3
Konstanta	-1,885*** (0,158)	-1,885*** (0,158)	-1,885*** (0,158)
Delovanje stranih faktora sa ciljem destabilizacije Srbije	1,038*** (0,510)		
Politički motivisan pokušaj smene vlasti		,626*** (0,293)	
Nepoverenje u institucije			-0,249 (0,165)
Nagelkerke R ²	0,017	0,017	0,000
AIC	300,518	376,45	3499,74
BIC	308,34	384,64	3512,82

Zavisna varijabla je intersekcija porodica

*p < .10 (90% CI)

** p < .05 (95% CI)

*** p < .01 (99% CI)

Model 1 (tabela 4) pokazuje da prihvatanje narativa o delovanju stranih faktora sa ciljem destabilizacije Srbije povećava verovatnoću da ispitanik pripada kategoriji u kojoj porodica podržava vlast, pri čemu je efekat statistički značajan. Ovaj model istovremeno ima najniže vrednosti AIC i BIC.

Model 2, u kojem je prediktor percepcija protesta kao politički motivisanog pokušaja smene vlasti, takođe pokazuje statistički značajan efekat. Ovaj prediktor povećava verovatnoću da ispitanik pripada kategoriji u kojoj porodica podržava vlast, ali sa slabijom objašnjavajućom moći u odnosu na Model 1. Iako su Nagelkerke R^2 vrednosti identične za Model 1 i Model 2, više vrednosti AIC i BIC u drugom modelu sugerišu da ovaj interpretativni okvir manje diferencira dve grupe. Ipak, njegov značajan koeficijent ukazuje da narativi političke delegitimizacije protesta ostaju relevantni u razumevanju razlika između dve grupe ispitanika.

Nasuprot tome, Model 3 pokazuje da nepoverenje u institucije nema statistički značajan efekat na verovatnoću pripadnosti određenoj porodičnoj intersekciji, što potvrđuju i zanemarljive vrednosti Nagelkerke R^2 , kao i izrazito visoke vrednosti AIC i BIC. Ovaj nalaz sugeriše da nepoverenje u institucije predstavlja široko rasprostranjen i gotovo univerzalan stav u uzorku, koji ne funkcioniše kao diferencirajući faktor porodičnih političkih obrazaca.

ZAKLJUČAK

Ovaj rad imao je za cilj da analizira pojavu da deo učesnika protesta dolazi iz porodica koje podržavaju vladajuću stranku, ali je ipak odlučio da podrže pokret koji zahteva odgovornost i promenu vlasti. Ovakav fenomen otvara pitanje nužnosti podudaranja percepcije protesta i protestnog ponašanja. Nalazi ovog rada potvrdno odgovaraju na postavljeno pitanje: protestno ponašanje i protestni narativ ne moraju biti u potpunosti usklađeni, naročito u uslovima duboke društvene polarizacije.

Rezultati analize varijanse pokazuju visoku homogenost dve posmatrane grupe učesnika protesta kada je reč o opštim normativnim i institucionalnim motivima protesta (pravda, odgovornost, borba protiv korupcije, osećaj nebezbednosti, nasilje nad učesnicima). Međutim, razlike se pojavljuju na interpretativnom nivou: kod delegitimizujućih narativa o protestima („politički motivisan pokušaj smene vlasti” i „delovanje stranih faktora”). Binarna logistička regresija dodatno potvrđuje ovaj obrazac: selekcija delegitimizujućih okvira statistički je povezana sa većom verovatnoćom pripadanja kategoriji ispitanika koji protestuju, ali potiču iz porodica koje podržavaju vlast.

Iz ovih rezultata proizlazi ključna interpretacija rada: ispitanici iz porodica koje podržavaju vlast prilagodili su političko ponašanje (učestvuju u protestima), ali su u značajnoj meri zadržali delegitimizujuće okvire protesta koji su kompatibilni sa porodičnim političkim narativom. O tome da su delegitimizujući okviri zadržani zaključujemo komparativno: upravo ti okviri diferenciraju posmatrane grupe i regresioni modeli pokazuju verovatnoću njihovog prisustva kod ispitanika iz prorežimskog porodičnog okruženja.

U skladu sa konceptualnim okvirom rada, nudimo normativni pritisak kao jedno od mogućih objašnjenja, a ne kao definitivno utvrđen uzrok. Teorije normativne konformnosti i društvenih normi (Deutsch and Gerard 1955; Bicchieri 2006), kao i uvidi o stigmatizaciji i regulaciji javnog ponašanja (Goffman 1963a), sugerišu da u situacijama masovne mobilizacije i moralizovanog javnog prostora političko delovanje može postati normativno očekivano ponašanje, pri čemu je motiv prilagođavanja pre izbegavanje reputacionih troškova i socijalne sankcije nego promena uverenja. U tom smislu, parola „Ko ne skače, taj je čaci!” funkcioniše kao sažetak mehanizma: ona nije samo slogan, nego marker javne pripadnosti i implicitna norma koja proizvodi pritisak da se ponašanjem signalizira lojalnost moralno vrednovanoj strani konflikta. Uslovi polarizacije dodatno pojačavaju ovu dinamiku jer su reputacioni troškovi ambivalentnosti visoki, a neutralnost se lako prevodi u moralno problematičnu poziciju.

Istovremeno, rad eksplicitno ne isključuje alternativne interpretacije. Diskrepanca između ponašanja i narativa može biti posledica više mehanizama: situacionog oportuniteta, vršnjačkih mreža i „zaraznih” protesta, taktičkog učešća bez promene identifikacije, selektivne izloženosti medijima, ili postepenog pregovaranja značenja kroz koje narativ tek naknadno prati ponašanje (racionalizacija). Naši podaci ne omogućavaju da se ti mehanizmi međusobno razgraniče u kauzalnom smislu, naročito zato što je uzorak nereprezentativan i zato što je dizajn primarno usmeren na detekciju obrazaca povezanosti, a ne na strogo kauzalno testiranje. Zbog toga je najpreciznije reći: nalazi su konzistentni sa objašnjenjem normativnog pritiska, ali ga ne dokazuju kao jedino ili nužno objašnjenje.

LITERATURA

- Arhiv javnih skupova. 2024. *Izveštaji o javnim okupljanjima u Srbiji*. Beograd: Arhiv javnih skupova.
- Bengtson, Vern L. 1975. „Generation and Family Effects in Value Socialization.” *American Sociological Review* 40 (3): 358–371. Doi: 10.2307/2094463
- Bicchieri, Cristina. 2006. *The Grammar of Society: The Nature and Dynamics of Social Norms*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bieber, Florian. 2018. „Patterns of Competitive Authoritarianism in the Western Balkans.” *East European Politics* 34 (3): 337–354. Doi: 10.1080/21599165.2018.1490272
- Campbell, Angus, Philip E. Converse, Warren E. Miller, and Donald E. Stokes. 1960. *The American Voter*. Chicago: University of Chicago Press.

- Deutsch, Morton, and Harold B. Gerard. 1955. „A Study of Normative and Informational Social Influences upon Individual Judgment.” *Journal of Abnormal and Social Psychology* 51 (3): 629–636. Doi: 10.1037/h0046408
- Freedom House. 2024. *Nations in Transit: Serbia*. <https://freedomhouse.org>.
- Goffman, Erving. 1963a. *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. Englewood Cliffs: NJ: Prentice-Hall.
- Goffman, Erving. 1963b. *Behavior in Public Places: Notes on the Social Organization of Gatherings*. New York: Free Press.
- Hyman, Herbert. 1959. *Political Socialization: A Study in the Psychology of Political Behavior*. New York: Free Press.
- Jerkov, Aleksandar, Milivoj Bešlin, and Branislav Radeljić. 2025. „The Depoliticization of Protest: Understanding the 2024/2025 Serbian Students' Uprising.” *Cogent Social Sciences* 11 (1). Doi: 10.1080/23311886.2025.2583748
- Jennings, M. Kent, and Richard G. Niemi. 1968. „The Transmission of Political Values from Parent to Child.” *American Political Science Review* 62 (1): 169–184. Doi: 10.2307/1953332
- King, Gary, Robert O. Keohane, and Sidney Verba. 1994. *Designing Social Inquiry: Scientific Inference in Qualitative Research*. Princeton: Princeton University Press.
- Kuran, Timur. 1995. *Private Truths, Public Lies: The Social Consequences of Preference Falsification*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- McAdam, Doug. 1986. „Recruitment to High-Risk Activism: The Case of Freedom Summer.” *American Journal of Sociology* 92 (1): 64–90.
- Neundorff, Anja, and Kaat Smets. 2017. „Political Socialization and the Making of Citizens.” In *Oxford Handbook of Political Science*, edited by Russell J. Dalton and Hans-Dieter Klingemann. Oxford: Oxford University Press. Doi: 10.1093/oxfordhb/9780199935307.013.98
- Noelle-Neumann, Elisabeth. 1974. „The Spiral of Silence: A Theory of Public Opinion.” *Journal of Communication* 24 (2): 43–51. Doi: 10.1111/j.1460-2466.1974.tb00367.x
- Noelle-Neumann, Elisabeth. 1993. *The Spiral of Silence: Public Opinion – Our Social Skin*. 2nd ed. Chicago: University of Chicago Press.
- Ojeda, Christopher, and Peter K. Hatemi. 2015. „Accounting for the Child in the Transmission of Party Identification.” *American Sociological Review* 80 (6): 1150–1174. Doi: 10.1177/0003122415606101
- Opp, Karl-Dieter. 1989. *The Rationality of Political Protest: A Comparative Analysis of Rational Choice Theory*. Boulder: Westview Press.
- Polletta, Francesca. 1998. „‘It Was Like a Fever’: Narrative and Identity in Social Protest.” *Social Problems* 45 (2): 137–159. Doi: 10.2307/3097241

- Shadish, William R., Thomas D. Cook, and Donald T. Campbell. 2002. *Experimental and Quasi-Experimental Designs for Generalized Causal Inference*. Boston: Houghton Mifflin.
- Snow, David A., E. Burke Rochford Jr., Steven K. Worden, and Robert D. Benford. 1986. „Frame Alignment Processes, Micromobilization, and Movement Participation.” *American Sociological Review* 51 (4): 464–481. Doi: 10.2307/2095581
- Snow, David A., and Robert D. Benford. 1988. „Ideology, Frame Resonance, and Participant Mobilization.” *International Social Movement Research* 1: 197–217.
- Vladisavljević, Nebojša. 2014. „Protest as a Tool of Authoritarian Rule: Evidence from Serbia.” *Problems of Post-Communism* 61 (2): 36–50. Doi: 10.2753/PPC1075-8216610203
- Vranić, Bojan. 2025. „Profesor FPN: U Srbiji polarizacijom možete da prošetate.” *Danas*, 12. novembar. <https://www.danas.rs/vesti/politika/profesor-fpn-u-srbiji-polarizacijom-mozete-da-prosetate/>
- Vreme. 2025. „Archive: There Are Protests in 400 Places in Serbia.” *Vreme*, March 9. <https://vreme.com/en/vesti/arhiv-u-srbiji-se-protestuje-u-400-mesta>
- Zaller, John. 1992. *The Nature and Origins of Mass Opinion*. Cambridge: Cambridge University Press.

Sofija Ljubišić

THE MISMATCH BETWEEN POLITICAL BEHAVIOR AND FAMILY POLITICAL NARRATIVES IN THE CONTEXT OF MASS PROTESTS IN SERBIA (2024–2025): “THOSE WHO DON’T JUMP ARE ĆACI!”

ABSTRACT

The paper examines the mismatch between political behavior and family-shaped political narratives in the context of mass protests in Serbia during 2024–2025. It focuses on protest participants who support anti-government protests but come from different family political environments. Two groups are compared: (1) protest participants whose families support the government (i.e., attend pro-government rallies) and (2) protest participants whose families also participate in protests and do not express support for the government. Drawing on political socialization theory and normative conformism, the paper asks whether protest participation among individuals from a politically

heterogeneous family context necessarily entails rejecting delegitimizing frames of protest acquired within the family.

The empirical analysis is based on a CAWI survey conducted by the Institute of Social Sciences in March 2025 (N = 11,110), using one-way analysis of variance and binary logistic regression. The findings indicate no significant differences between the groups regarding general normative and institutional protest motivations (justice, accountability, anti-corruption), while differences emerge in interpretive and symbolic framing: participants from pro-government families more often retain delegitimizing narratives (e.g., “an attempt to overthrow the government,” “the activity of foreign actors aimed at destabilizing Serbia”), a pattern corroborated by the regression models. The paper concludes that under conditions of deep polarization, protest participation may represent a behavioral adaptation that coexists with stable family-acquired frames. Normative pressure and fear of stigmatization are offered as one possible explanation for this discrepancy, while noting that alternative interpretations cannot be ruled out.

KEYWORDS: protests, political behavior, primary socialization, stigmatization, norms